

Souhrn situace v oblasti problematického užívání psychoaktivních léků v České republice 2024

Veřejnozdravotní význam problematického užívání psychoaktivních léků

- › Zastřešující definice zneužívání léků zahrnuje jakýkoli způsob užití léku, u kterého byla prokázána problematická spotřeba. Jde například o užití léku získaného na lékařský předpis nebo bez něj, avšak zjevně mimo přijaté lékařské postupy nebo pokyny, užití za rekreačním účelem (kvůli psychoaktivním účinkům) nebo v rámci samoléčby, kdy rizika a problémy spojené s užitím převažují nad jeho přínosy.
- › Zneužívání či nadužívání psychoaktivních léků se týká poměrně velké části populace a je příčinou zdravotních poruch a negativních sociálních dopadů na uživatele i jejich okolí.
- › V zásadě lze rozlišit dvě skupiny osob zneužívajících psychoaktivní léky: (1) osoby trpící různými zdravotními problémy, jejichž primárním motivem je léčba těchto problémů a jež ztratí nad užíváním těchto léků kontrolu, (2) osoby závislé na návykových látkách včetně alkoholu nebo nelegálních drog, které užívají psychoaktivní léky jako náhradu nebo doplněk jiných drog, případně ke zmírnění abstinčních příznaků.
- › Typickým dopadem dlouhodobého nadužívání psychoaktivních léků je vznik závislosti.
 - › Psychoaktivní léky jsou často nadměrně užívány v kontextu samoléčby při potížích se spánkem, při úzkosti, při bolestech apod. a lidé o závislostním potenciálu užívaných léků často nevědí.
- › Nejčastěji zneužívanými skupinami léků v ČR jsou léky se sedativním, hypnotickým a anxiolytickým účinkem (především benzodiazepiny a Z-hypnotika) a opioidy. Zneužívání se vyskytuje i u jiných léků ze skupiny stimulantů, antiepileptik (např. pregabalin) a dalších.
 - › Specifickým problémem je užívání buprenorfinu z nelegálního trhu lidmi užívajícími drogy rizikově/injekčně a zneužívání léčiv s obsahem pseudoefedrinu a efedrinu pro nelegální výrobu pervitinu.
- › Řešení problematiky zneužívání léků s psychoaktivním účinkem by mělo být komplexní, multioborové, postihující celou problematiku od kontroly předepisování léků s psychoaktivním účinkem, sledování průběhu léčby a komplexní podpory pacientů přes vzdělávání zdravotnických pracovníků v oblasti problematiky léčby psychoaktivními a návykovými léky, rizik dlouhodobého užívání či užívání více léků současně a zneužívání léků a závislosti až po časnou detekci rozvoje závislosti a zajištění odborné adiktologické péče.

Regulace a politika v oblasti nadužívání psychoaktivních léků

- › Základní legislativní rámec v oblasti zneužívání psychoaktivních léků poskytuje zákon č. 378/2007 Sb., o léčivech. Zneužitím léčivých přípravků se podle tohoto zákona rozumí úmyslné nadměrné užívání léčivých přípravků nebo úmyslné užívání léčivých přípravků způsobem, který je v rozporu s určeným účelem jejich použití.
 - › Základní právní rámec pro nakládání s omamnými a psychotropními látkami (OPL), tedy i léky s jejich obsahem, představuje zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách.
- › Politika v oblasti nadužívání psychoaktivních léků je v ČR součástí politiky v oblasti závislostí, která od r. 2014 integruje témata legálních a nelegálních návykových látek a nelátkových závislostí. Hlavními strategickými dokumenty určujícími zaměření politiky v oblasti závislostí jsou *Národní strategie*

prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027 a Akční plán politiky v oblasti závislostí 2023–2025.

- Oblast ochrany zdraví před škodlivými účinky návykových látek včetně psychoaktivních léků, stejně jako dozor nad léčivými přípravky spadá gesčně pod ministerstvo zdravotnictví, resp. pod Státní ústav pro kontrolu léčiv (SÚKL), do jehož kompetence patří oblast cen a úhrad léčiv, jejich klinického hodnocení a registrace, dozor nad reklamou, výrobou, přípravou, prodejem, distribucí, výdejem léčiv a nad jejich bezpečností včetně jejich zneužívání.
- Základním opatřením proti zneužívání léčivých přípravků je výdej na lékařský předpis, případně výdej (ať už na lékařský předpis, nebo bez lékařského předpisu) s omezením. Do kategorie léků vydávaných s omezením by měly být léky zařazeny mj. tehdy, když mohou vyvolat velmi závažné nežádoucí účinky nebo mohou představovat značné riziko zneužívání.
 - Praktickým nástrojem, který zajišťuje omezení předepsání a výdeje léčivého přípravku na příslušné množství a dobu, je *Registr léčivých přípravků s omezením*. Registr však není pro regulaci výdeje psychoaktivních léků v praxi dostatečně využíván.
 - V r. 2024 se v kategorii léčivých přípravků s omezením, u nichž je povinnost vést záznam o výdeji v *Registru léčivých přípravků s omezením*, nacházelo pouze 5 přípravků, nešlo o žádný přípravek ze skupiny sedativ, hypnotik a/nebo anxiolytik nebo opioidů.
- Reklama na léky zaměřená na širokou i odbornou veřejnost je zákonem přísně regulovaná, směrem k široké veřejnosti nesmí propagovat léky na předpis ani léky obsahující omamné a psychotropní látky, tedy ani psychoaktivní léky.

Trh s psychoaktivními léky v rámci jejich problematické spotřeby

- Dostupnost psychoaktivních léků v ČR je vysoká. Zdrojem psychoaktivních léků je především oficiální zdravotní systém – lidé nadužívající léky je získávají od lékařů různých odborností, tzv. doctor shopping.
- V případě nemožnosti získat psychoaktivní léky ze standardního zdravotního zdroje jsou léky získávány od rodiny nebo známých, na internetu nebo na nelegálním trhu s drogami.
 - Specifickým způsobem získávání psychoaktivních léků je padělání receptů nebo získávání použitých léků ze zdravotnického nebo domovního odpadu.
 - Preparáty používané pro léčbu závislosti na opioidech se na nelegální trh dostávají prostřednictvím lidí, kterým jsou předepisovány. Na nelegálním trhu se obchoduje především s preparáty obsahujícími buprenorfin.
- Distribuce benzodiazepinů v ČR je odhadována na 43 mil. definovaných denních dávek (DDD), v přepočtu na 1 obyvatele staršího 15 let jde o 4,8 denní dávky benzodiazepinů ročně.
 - K nejvíce užívaným, resp. distribuovaným benzodiazepinům patří alprazolam (např. Neuro), dále diazepam a klonazepam (např. Rivotril).
 - Do lékáren bylo v r. 2022 distribuováno přes 83 mil. dávek sedativ ze skupiny Z-léků, tj. 8,8 denní dávky na 1 obyvatele ČR staršího 15 let. Většinu tohoto množství představuje zolpidem (např. Stilnox).
- Distribuované množství benzodiazepinů a barbiturátů v ČR dlouhodobě klesá, množství sedativ ze skupiny Z-léků naopak dlouhodobě roste. Strmě narůstá také spotřeba antiepileptika a sedativa pregabalínu – 5,4 mil. v r. 2013 a 31,9 mil. dávek v r. 2023.
- Spotřeba opioidních analgetik (např. morfin, hydromorfon, oxykodon, dihydrokodein, fentanyl) dlouhodobě roste (57 mil. denních dávek v r. 2023). Buprenorfinových preparátů pro substituční léčbu bylo v r. 2023 distribuováno více než 675 tis. denních dávek.
- Rozšířeným alternativním zdrojem získávání psychoaktivních léků je jejich nákup na internetu. Jejich dostupnost je značná, cena je často vyšší než v lékárnách.

- Online jsou dostupné také tzv. nové benzodiazepiny, které nejsou registrovanými léčivými přípravky a nabízejí se jako nové psychoaktivní látky (tzv. nové nebo designer benzodiazepiny).
- Léky jsou dostupné také na nelegálním trhu spolu s jinými nelegálními drogami. Léky obsahující efedrin, pseudoefedrin nebo kodein jsou zdrojem pro výrobu dalších drog (pervitin, braun), které se často aplikují injekčně. Zatímco užívání braunu je výjimečné, pervitin představuje nejčastější nelegální drogu užívanou lidmi užívajícími drogy rizikově v ČR.
- Za drogové trestné činy, tj. trestné činy nedovolené výroby a nakládání s omamnými a psychotropními látkami, bylo v r. 2023 zadrženo celkem 3,4 tis. osob, z toho 180 osob v souvislosti s psychoaktivními léky (5 %). Pokud jde o zastoupení jednotlivých skupin psychoaktivních léků v drogových trestných činech, největší podíl představují dlouhodobě léky obsahující opioidy a stimulantia.
- Nedovolené držení psychoaktivních léků může být postiženo také jako přešupek – v r. 2023 bylo evidováno 100 pachatelů přešupků neoprávněného držení psychoaktivních léků v malém množství pro vlastní potřebu, zejména v souvislosti s opioidy a benzodiazepiny.

Užívání psychoaktivních léků mezi dětmi a mládeží

- Monitoring rozsahu užívání psychoaktivních léků mezi dětmi a dospívajícími ani mezi dospělými není dosud konceptualizován – téma užívání léků je do studií zařazováno okrajově, neexistuje jednotná definice, screeningové nástroje nebo způsoby sledování rizikových forem užívání léků. V různých studiích se sledují různě definované kategorie psychoaktivních léků a vzorce jejich užívání.
- Podle studie *UPOL 2021* užilo léky na uklidnění nebo spaní bez doporučení lékaře alespoň jednou v životě celkem 17 % dospívajících ve věku 15–19 let, 9 % v posledních 12 měsících a 4 % v posledních 30 dnech.
- Ve studii *ESPAD 2019* uvedlo užívání léků na uklidnění nebo na spaní na doporučení lékaře alespoň jednou v životě celkem 10 % 16letých, v tom 3 % užívala léky na doporučení lékaře déle než 3 týdny.
 - Zkušenost se zneužitím léků alespoň jednou v životě, tj. léků užívaných bez předpisu a/nebo za účelem dostat se do nálady, uvedlo celkem 14 % studentů, v tom 5 % uvedlo zneužívání léků opakovaně (tj. 3krát nebo vícekrát).
- Významným mezníkem z pohledu expozice návykovým látkám včetně psychoaktivních léků je přechod ze základní na střední školu, přičemž silný vliv na získávání zkušeností s návykovými látkami má také typ studované školy.
- Existují podskupiny dětí a dospívajících, které mají nadprůměrné zkušenosti s užíváním psychoaktivních léků – jsou to například děti vyrůstající v socioekonomicky znevýhodněném prostředí nebo děti s romským původem.

Užívání psychoaktivních léků v dospělé populaci

- Užívání psychoaktivních léků je přibližně dvakrát častější u žen a zvyšuje se s věkem respondentů. Zatímco v mladších věkových kategoriích převažuje užívání opioidních analgetik nad užíváním sedativ a hypnotik, ve věkových kategoriích nad 35 let významně převažuje užívání sedativ a hypnotik nad užíváním opioidních analgetik.
 - Celkem 16 % uživatelů sedativ a 10 % uživatelů opioidních analgetik je v r. 2023 získalo jinak než na lékařský předpis (od známých, v lékárně bez předpisu nebo přes internet).
- Podle studií realizovaných v r. 2023 užívalo v posledních 12 měsících psychoaktivní léky na lékařský předpis i bez předpisu celkem 12–22 % populace starší 15 let, v tom 9–13 % sedativa a hypnotika a 5–7 % opioidní analgetika.
 - Při extrapolaci výsledků na celou populaci ČR starší 15 let se ukazuje, že v ČR je odhadem 1,1–1,7 mil. osob vykazujících známky problematického užívání psychoaktivních léků. Sedativa a hypnotika nadužívá odhadem 820 tis. až 1,1 mil. osob a opioidní analgetika 480–670 tis. osob.

- › Odhad počtu osob z průzkumu mezi lékaři v r. 2022, u kterých jsou si lékaři vědomi, že nadužívají nebo zneužívají psychoaktivní léky, dosáhl 96–125 tis. osob nadužívajících nebo zneužívajících sedativa, hypnotika nebo anxiolytika a 49–61 tis. osob nadužívajících nebo zneužívajících opioidní analgetika.
- › Užívání psychoaktivních léků v populaci osob ve výkonu trestu odnětí svobody je srovnatelné s obecnou populací ČR. Užití psychoaktivních léků bez předpisu někdy během pobytu ve vězení uvedlo přibližně 12 % odsouzených.
- › Postoje populace k užívání psychoaktivních léků jsou dlouhodobě tolerantní, přibližně 31 % považuje za přijatelné dlouhodobé užívání psychoaktivních léků. Regulace volně prodejných léků nebo zákaz reklamy na ně nejsou nutné podle 42 % dospělých.

Dopady problematické spotřeby psychoaktivních léků

- › Zdravotní dopady užívání psychoaktivních léků nejsou v ČR systematicky monitorovány.
- › Typickým negativním dopadem nadměrného užívání psychoaktivních léků je vznik závislosti, která snižuje kvalitu života a narušuje sociální, rodinné a pracovní fungování a duševní zdraví. Mezi nejčastější obtíže patří odvykací stav po vysazení léků.
 - › Rozvojem závislosti a s ní spojených psychických a somatických komplikací, poruchami paměti, ztrátou vitality, poruchou pohybové koordinace včetně rizika pádů, poranění a nehod jsou ohroženi zvláště senioři.
- › V *Národním registru pitev a toxikologických vyšetření* prováděných na oddělení soudního lékařství bylo v r. 2023 hlášeno celkem 75 smrtelných předávkování nelegálními drogami, těkavými látkami a psychoaktivními léky (64 v r. 2022), z toho byly 4 případy smrtelných předávkování benzodiazepiny (11 v r. 2022). Kategorie opioidů (celkem 26 případů v r. 2023) zahrnuje také předávkování opioidními analgetiky. Nebylo identifikováno žádné úmrtí v souvislosti s tzv. Z-drugs nebo pregabalinem. Údaje k jiným psychoaktivním lékům nejsou za r. 2023 k dispozici.
- › V posledních letech roste počet případů hospitalizací pro úrazy pod vlivem psychoaktivních léků (248 případů v r. 2022 a 276 případů v r. 2023).

Prevence zneužívání psychoaktivních léků

- › Klíčovou roli v prevenci zneužívání psychoaktivních léků hrají lékaři. Při léčbě psychoaktivními léky mají lékaři dbát na jejich správnou indikaci, dávkování, délku léčby a mají povinnost spotřebu psychoaktivních léků pravidelně sledovat a kontrolovat. Pacienti musí být poučeni o rizicích vzniku závislosti a v indikovaných případech mají dostat pokyny, jak dávky snižovat. Účinné jsou ústní konzultace, pokyny nabádající ke snížení spotřeby nebo brožury pro pacienty, screening a krátké intervence.
 - › Krátké intervence v primární péči v ČR jsou v současné době cílené především na tabák a alkohol, případně na nelegální drogy. Pozornost věnovaná užívání psychoaktivních léků není v krátkých intervencích příliš velká.
 - › Krátké intervence u rizikových či intenzivních uživatelů psychoaktivních léků realizuje 42 % lékařů.
- › Součástí preventivních opatření je vzdělávání zdravotníků zaměřené na používání nefarmakologických postupů a léků s nižším závislostním potenciálem, zlepšení monitorování a hodnocení rizik zneužívání léků, monitorování léčby a zajištění přístupu k léčbě závislosti v případě podezření na zneužívání. Vzdělávací intervence by měly být zaměřeny také na lékárníky, kteří mohou monitorovat nadužívání či zneužívání psychoaktivních léků při jejich výdeji.
 - › V ČR však nejsou vzdělávací preventivní programy cílící na lékaře zaměřené na kontrolu spotřeby psychoaktivních léků mezi pacienty systematicky realizovány. Doporučené postupy odborných společností v ČR řeší problematiku prevence zneužívání a vzniku závislosti při léčbě psychoaktivními léky poměrně okrajově.

- Problematika psychoaktivních léků je obsahem školské prevence závislostí, která je součástí širšího rámce prevence rizikového chování mezi dětmi a mládeží.
 - Není známo, že by byl realizován specifický preventivní program zaměřený na prevenci zneužívání psychoaktivních léků mezi dětmi a mládeží.

Léčba uživatelů psychoaktivních léků

- U nadužívání psychoaktivních léků je důležitá včasná identifikace problému a včasná intervence. Efektivní metodou u indikovaných pacientů jsou krátké intervence zaměřené na postupné snižování dávky až přerušení užívání psychoaktivních léků.
- V případě rozvoje závislosti se provádí bezpečná detoxifikace, která v případě sedativ a hypnotik spočívá v nahrazení zneužívaného léku ze skupiny benzodiazepinů nebo Z-hypnotik dlouze působícím benzodiazepinem (diazepamem) a v postupném snižování jeho dávek, v kombinaci s psychologickou podporou a poradenstvím.
- Léčba závislosti na psychoaktivních lécích je integrována do systému léčby závislosti, probíhá ambulantně i rezidenčně. Aktuálně je v ČR odhadováno 300–350 adiktologických programů různého typu, z nich je 100–120 ambulantních léčebných programů, 10–15 detoxifikačních jednotek, 30–35 oddělení lůžkové zdravotní péče, 15–20 terapeutických komunit, 45–55 ambulantních programů následné péče (z nich 20–25 s chráněným bydlením). Léčba závislosti je dostupná také ve věznicích.
- V kontaktu s adiktologickými programy v rámci zdravotnického systému je ročně přibližně 2,5 tis. uživatelů sedativ a hypnotik, nejčastěji jde o benzodiazepiny (1,1 tis.). V kontaktu s ambulantními programy je přibližně 1,9–2,3 tis. osob a hospitalizováno je ročně cca 400 osob.
 - Počet léčených uživatelů sedativ a hypnotik se v posledních letech postupně zvyšuje. Většinu (79 %) tvoří osoby ve věku 40 a více let, téměř čtvrtina pacientů (23 %) je ve věkové skupině 70 a více let. Ženy tvoří přibližně 2/3 pacientů.
- Přibývá online poraden, webových a mobilních aplikací pro uživatele návykových látek včetně psychoaktivních léků. Jedinou online poradnou specializovanou na poskytování pomoci uživatelům psychoaktivních léků je benzodiazepinová poradna benzo.cz, kterou provozuje organizace SANANIM. *Národní linka pro odvykání* 800 350 000 integruje témata všech návykových látek.
- V posledním desetiletí se rozvíjí privátní segment služeb zaměřený zejména na pomoc osobám se závislostními poruchami a vznikají nové organizace a svépomocné skupiny.

Tento souhrn situace je zpracován na základě [Zprávy o problematice užívání psychoaktivních léků v České republice 2024](#), která je součástí informačního balíčku zpráv o závislostech. Zprávu zpracovalo Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (pracoviště Úřadu vlády České republiky).

Všechny zprávy o situaci v oblasti závislostí jsou zveřejněny na stránkách drogy-info.cz.